למנינא אחרינא הוא אמר רב פפא (א) שנת עשרים שנת עשרים לגזירה שוה מה התם לארתחשסתא אף הכא לארתחשסתא וממאי דמעשה דכסליו קדים דילמא מעשה דניסן קדים לא ס"ד דתניא דברים שאמר חנני לנחמיה בכסליו אמרן נחמיה למלך בניסן דברים שאמר חנני לנחמיה בכסליו שנאמר [1]דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסליו שנת עשרים ואני הייתי בשושן הבירה ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי ועל ירושלם ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדולה ובחרפה וחומת ירושלם מפורצת ושעריה נצתו באש אמרן נחמיה למלך בניסן שנאמר [2]ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא המלך יין לפניו ואשא את היין ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רע לב ואירא הרבה מאד ואומר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבותי חרבה ושעריה אוכלו באש ויאמר לי המלך על מה זה אתה מבקש ואתפלל אל אלהי השמים ואומר למלך אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל יהודה [אל] עיר קברות אבותי ואבננה ויאמר לי המלך והשגל יושבת אצלו עד מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב וייטב לפני המלך וישלחני ואתנה לו זמן מתיב רב יוסף [3]ביום עשרים וארבעה לחדש בששי בשנת שתים לדריוש וכתיב [4]בשביעי (בשנת שתים) בעשרים ואחד לחדש ואם איתא בשביעי בשנת ג' מיבעי ליה אמר ר' אבהו כורש מלך כשר היה לפיכך מנו לו כמלכי ישראל מתקיף לה רב יוסף חדא דא"כ קשו קראי אהדדי דכתיב (ב) [5]ושיציא ביתא דנא עד יום תלתא לירח אדר די היא שנת שית למלכות דריוש מלכא ותניא (ג) באותו זמן לשנה הבאה עלה עזרא מבבל וגלותו עמו וכתיב [6]ויבא ירושלם בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך ואם איתא שנת השמינית מיבעי ליה ועוד מי דמי התם כורש הכא דריוש תנא הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא כורש שמלך כשר היה ארתחשסתא על שם מלכותו ומה שמו דריוש שמו מ"מ קשיא א"ר יצחק לא קשיא כאן קודם שהחמיץ כאן לאחר שהחמיץ מתקיף לה רב כהנא ומי החמיץ והכתיב

ומה

ויבא חגי. מירושלים בא שכבר עלו בני הגולה מימות כורש והיו שם בימיו ובימי אחשורוש וארתחשסתא זהו דריוש שאחר אחשורוש שנבנה הבית בשנת שתים לדריוש והרבה נשארו בבבל ונחמיה בן חכליה היה שר המשקים למלך בשושן הבירה: **בששי בשנת שתים.** שניהם בנבואת חגי. נבדק במקרא ולא נמצא כתוב בפסוק שני בשנת שתים אך י"ל שלפסוק של מעלה הימנו קאי שכתוב בו בשנת שתים: **כורש מלך כשר היה.** כלומר על שם שהיה כשר קראוהו כורש ושמו מעיד עליו לפיכך מנו לו כמלכי ישראל: **חדא.** דאם מניסן מנינן קשו קראי אהדדי: **באותו זמן לשנה הבאה.** ע"כ שביעית היא לו ממה נפשך: **וכתיב בעזרא ויבא ירושלם בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך.** ואי מנו לו מניסן שמינית היא: **ועוד.** אנן בדריוש קיימינן ואת אמרת כורש מלך כשר היה: **הוא כורש כו'.** אף דריוש שאחר אחשורוש נקרא כורש: **החמיץ.** נעשה רשע כשעלה עזרא כבר החמיץ: **ומי החמיץ.** כשעלה עזרא: **והכתיב.** באגרת ששלח ביד עזרא לפחות שהיו לו בארץ יהודה:

ומה

למנינא אחרינא. לפום מעשה שהיה ובירושלמי דוחה לעולם מניסן מנינן והאי דקאי בכסליו וקרי ליה שנת עשרים וקאי בניסן כו' (א) בירושלמי גרס התיב ר' יצחק והכתיב ויהי באחת ושש מאות שנה וגו' (בראשית ח) ותני עלה שנת המבול אינה עולה מן המנין תפתר כר"א דאמר בתשרי נברא העולם והכתיב (נחמיה ב) ויהי בחדש ניסן שנת עשרים ונאמר (שם א) ויהי בחדש כסליו שנת עשרים תפתר כר"א דאמר כל שנה שלא נכנסו לה ל' יום אין מונין אותה שנה שלימה ופריך והא כתיב (שמות מ) ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן וא"ת שנה שלישית היא ולא מנאה אלא שניה ע"י שלא נכנסו לה שלשים יום דאין מונין אותה שנה שלימה כלומר אם תרצה לחות ששנה שלישית היתה ולא מנאה אלא שניה שלא נכנסו לה ל' יום והכתיב (במדבר י) ויהי בשנה השנית בחדש השני [בעשרים בחדש] נעלה הענן מעל משכן והא איתא בשתא חמשין יומין ואין מונין אותה שנה שלימה: **שנת עשרים לארתחשסתא המלך יין לפניו.** פשטיה דקרא משמע דהאי עובדא דנחמיה בפני ארתחשסתא המלך (ב) היה דהוא דריוש בן אסתר שנבנה הבית בימיו אבל אי אפשר לומר כן דהא בשנת שיתא למלכות דריוש נבנה הבית כדכתיב ושיציא ביתא דנא ובסמוך מייתי לה והך עובדא דהכא בשנת עשרים הוה ד)[דכבר היו ישראל בהשקט ובבטחה] ועוד דבסמוך פריך רב יוסף לר' אבהו דאמר מניסן מנינן למלכי ישראל א"כ קשו קראי אהדדי הוה ליה לאקשויי מהאי קרא גופיה דשנת עשרים לחדש (ג) תשרי קא חשיב וצריך לפרש דהכי קאמר קרא שנת עשרים לארתחשסתא דהוא כורש ראשון של פקידת המלך דריוש הביא יין לפניו דהוא דריוש בן אסתר ומעשה הזה בשנה שלישית למלכותו כדכתיב (עזרא ד) באדין בטלת עבידת בית אלהא וגו' עד שנת תרתין לדריוש מלך פרס ובשנת שלש למלכו דבר נחמיה לפני המלך על חומת ירושלים המפורצת כדכתיב בעזרא והיא היתה שנת עשרים לכורש הראשון כדאי' במגילה פרק קמא (דף יא:) תלת דכורש וארביסר דאחשורוש ותרים דדריוש בן אסתר ובשלישית בקש נחמיה על בנין העיר ומיהו יש לפרש דקרא כפשטיה דבשנת שתים לדריוש התחילו לבנות הבית ונגמר הבנין בשנת שש למלכותו ולא בנו חומת העיר ושעריה כי אם בנין בית המקדש לבדו והיו נתונים ברעה גדולה ובחרפה לפי שהעכו"ם (ד) שוללים אותם עד שנת עשרים לדריוש שבקש על חומת העיר עד שעלתה ארוכה לחומת ירושלים כדמוכחי קראי אך בבנין הבית לא נתעסקו שכבר היו בנוי: **ביום עשרים וארבעה לחדש בששי בשנת שתים לדריוש** (ה) **ובשביעית בעשרים ואחד לחדש היה דבר ה'.** תרי קראי נינהו זה אחר זה מיד בנבואה של חגי ואין מפורש שם מה היה בעשרים וארבעה לחודש בששי ואע"פ שהוא תחלת פרשה נ"ל דקאי אפרשה קמייתא דכתיב לעיל מינה ויבאו ויעשו מלאכה בבית ה' (ו) אלהיהם כלומר ביום עשרים וארבעה לחודש בששי דאותו יום התחילו לסתת באבנים ולנסר בעצים (ז) ובשביעית בעשרים ואחד לחדש היה דבר ה' אל חגי לזרוז להתחזק על המלאכה: **באותו זמן לשנה הבאה עלה עזרא מבבל וגלותו עמו.** דהכי מוכחי קראי כדכתיב (עזרא ו) ושיציא ביתא דנא לירח אדר וכתיב בתריה דעבדו חנוכת הבית ואחר כך עבדו פסח (ח) (ואמר) [ואי מניסן מנינן] כשעשה פסח היה שנה שביעית וכתיב בתריה אחר הדברים האלה במלכות ארתחשסתא וכתיב (שם ז) הוא עזרא עלה מבבל וכתיב ויבא ירושלם בחודש החמישי היא שנת השביעית למלך וכתיב (שם) באחד לחדש הראשון הוא יסוד המעלה מבבל והיינו באותו הזמן לשנה הבאה וסמוך לאדר היה ואי מניסן מנינן על כרחך היה שנה שמינית: **הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא.** שלשתן כתובים באחד קרא לעיל מקרא דושיציא ביתא דנא והכי כתיב ושבי יהודאי בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה בר עדוא ובנו ושכללו מן טעם אלהא ישראל ומטעם כורש ודריוש וארתחשסתא מלך פרס וכתיב ושיציא ביתא דנא עד יום תלתא לירח אדר דהיא שנת שית לדריוש מלכא: **וארתחשסתא על שם מלכותו.** ואף כורש הראשון שנקרא ארתחשסתא כדפרישית לעיל כמו כן היינו על שם מלכותו:

בשביל

רבינו חננאל

מותיב רב יוסף ביום עשרים וארבעה לחדש בששי בשנת שתים לדריוש המלך, [וכתיב] בשביעי בעשרים ואחד לחדש היה דבר ה' אל חגי וגו', ואם איתא דמתשרי מנינן להו בשביעי בשנת שלש מיבעי ליה למימר. ופירק ר' אבהו כורש מלך כשר היה מנו לו כמלכי ישראל מניסן. **ואתקיף רב יוסף** על הא דר' אבהו, **חדא דא"כ** מפני שהיה מלך כשר מנו לו כמלכי ישראל מניסן, **קשו קראי אהדדי**, א) וכי פעם מונין לו מניסן ופעם מונין לו מתשרי, דהא הני קראי דקא מפרש רב חסדא מראין כי מתשרי מנו לארתחשסתא והוא דריוש, והכא קאמרת מניסן מנו ליה, קשו קראי אהדדי. **ועוד כתיב** לגבי דריוש עצמו, ושיציא ביתא דנא עד יום תלתא לירח אדר דהיא שנת שית (למלכו) [למלכות] דריוש מלכא, ותני עלה באותו הזמן, כלומר באדר לשנה הבאה עלה עזרא מבבל וגלותו עמו, וכתיב ויבא ירושלם בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך, ואם איתא דמניסן מנינן ליה קאי באדר בשנת שית, הגיע ניסן הנה נכנסה שנה שביעית בניסן אחר עוד נכנסה שנה שמינית, ואם איתא דמניסן מנינן לדריוש עצמו, בחדש החמישי שנה שמינית הוא ליה למכתב. **ועוד** מי דמי התם כורש, כלומר הוא היה מלך כשר, ולו לכורש מנו לו מניסן כמלכי ישראל, הכא דריוש. **ופרקינן** תנא הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא. **מכל מקום קשו קראי אהדדי. ופריק** ר' יצחק לא קשיא כאן קודם שהחמיץ, כלומר שלש ארבע שנים מנו לו מניסן, ומשנה ששית ולמעלה כיון שהחמיץ מנו לו מתשרי. **ואתקיף עלה** רב כהנא והא הני קראי מפרשי דבבנין הבית הוו עסקי, ומי החמיץ קודם שיבנה הבית, והא כתיב

א) נראה מזה כי רבינו היה גורס חדא דא"כ קשו קראי אהדדי ועוד דכתיב ושיציא ביתא וכו' ועי' בתוס' כאן ד"ה שנת ודו"ק.

מסורת הש"ס

א) [לעיל ג:], ב) [פי' סוף תשלום בנין הבית], ג) [ערכין יג.], ד) ת"י, ה) גי' רש"א,

תורה אור השלם

1. דִּבְרֵי נְחֶמְיָה בֶּן חֲכַלְיָה וַיְהִי בְחֹדֶשׁ כִּסְלֵיו שְׁנַת עֶשְׂרִים וַאֲנִי הָיִיתִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה: נחמיה א א
2. וַיְהִי בְּחֹדֶשׁ נִיסָן שְׁנַת עֶשְׂרִים לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ יַיִן לְפָנָיו וָאֶשָּׂא אֶת הַיַּיִן וָאֶתְּנָה לַמֶּלֶךְ וְלֹא הָיִיתִי רַע לְפָנָיו: נחמיה ב א
3. בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ בַּשִּׁשִּׁי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ: חגי א טו
4. בַּשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרִים וְאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְּבַר יְיָ בְּיַד חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר: חגי ב א
5. וְשֵׁיצִיא בַּיְתָה דְנָה עַד יוֹם תְּלָתָה לִירַח אֲדָר דִּי הִיא שְׁנַת שֵׁת לְמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא: עזרא ו טו
6. וַיָּבֹא יְרוּשָׁלַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי הִיא שְׁנַת הַשְּׁבִיעִית לַמֶּלֶךְ: עזרא ז ח

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה למנינא כו' וקאי בניסן כו' וה"ג בירושלמי התיב וכו' ושש מאות שנה בראשון בא' לחדש וגו' ותני עלה: (ב) ד"ה שנת כו' בפני ארתחשסתא המלך דהוא דריוש כו' הבית בימיו היה אבל א"א: (ג) בא"ד דשנת עשרים לחדש דמתשרי קא חשיב: (ד) בא"ד ובחרפה לפי שהאומות היו שוללים אותם: (ה) ד"ה ביום כו' בשנת שתים לדריוש בשביעי בעשרים: (ו) בא"ד מלאכה בבית ה' צבאות אלהיהם: (ז) בא"ד ולנסר בעצים ובשביעי כצ"ל:

ג ע"ב | מתיב רב יוסף... כאן לאחר שהחמיץ

ביאור

בסוגיה הקודמת הובאו דברי רב חסדא שראש השנה למלכי אומות העולם הוא בתשרי. **מתיב** הקשה **רב יוסף** מפסוקים בספר חגי (א, טו): **"בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ בַּשִּׁשִּׁי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ", וכתיב** בפסוק הבא (שם ב, א): **"בַּשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרִים וְאֶחָד לַחֹדֶשׁ", ואם איתא** ואם אכן ראש השנה הוא בתשרי, **בשביעי בשנת שלש** לדריוש **מיבעי ליה** היה צריך להיות כתוב? מתרצת הגמרא: **אמר רבי אבהו: כורש מלך כשר היה, לפיכך מנו לו** את השנה **כמלכי ישראל** מחודש ניסן, ולא מתשרי. **מתקיף לה** הקשה **רב יוסף** על תירוץ זה: **חדא** קושיה אחת: **דאם כן** שלדריוש מונים מניסן יש קושיה בין שני פסוקים סותרים, **קשו קראי אהדדי, דכתיב** שכתוב בעזרא (ו, טו) **"וְשֵׁיצִיא בַּיְתָה דְנָה עַד יוֹם תְּלָתָה לִירַח אֲדָר דִּי הִיא שְׁנַת שֵׁת לְמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא"** כלומר: ונשלם בית זה ביום שלישי לחדש אדר, בשנת שש למלכות דריוש **, ותניא** ושנינו בברייתא: **באותו זמן לשנה הבאה עלה עזרא מבבל וגלותו עמו, וכתיב** וכתוב לגבי עזרא (שם ז, ח): **"וַיָּבֹא יְרוּשָׁלַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי הִיא שְׁנַת הַשְּׁבִיעִית לַמֶּלֶךְ", ואם איתא** ואם אכן לדריוש מונים מניסן - **שנת השמינית מיבעי ליה** היתה צריכה להיות? שהרי באדר שלושה עשר חדש קודם כתוב שהיתה שנה ששית ואם ניסן הוא ראש השנה, אז פעמיים כבר עבר חודש ניסן והיה צריך להיות כתוב שנה שמינית? **ועוד** קושיה: **מי דמי** האם ניתן לומר כאן בפסוקים שראש השנה הוא ניסן? הרי **התם** שם דברי רבי אבהו מדברים על **כורש, הכא** כאן הפסוק שהובא לעיל עוסק **בדריוש?** מתרצת הגמרא: **תנא** בברייתא: **הוא כורש, הוא** הנקרא **דריוש, הוא** הנקרא **ארתחשסתא.** נקרא **כורש** - מפני **שמלך כשר היה, ארתחשסתא - על שם מלכותו** שכך נקראו מלכי פרס, **ומה שמו** האמיתי? **דריוש שמו.** מקשה הגמרא: **מכל מקום קשיא** קשה שהיה צריך להיות כתוב השנה השמינית, אם ראש השנה הוא ניסן? מתרצת הגמרא: **אמר רבי יצחק: לא קשיא** לא קשה; **כאן** בספר חגי מונים מניסן משום שהוא היה עדיין מלך כשר, וזה היה **קודם שהחמיץ** ונעשה רשע, **כאן** בספר עזרא - מונים מתשרי משום שבזמן זה **לאחר שהחמיץ** ונעשה רשע, מנו לו מתשרי.

עיון והלכה

האם דריוש היה יהודי?

מיהו דריוש המוזכר בסוגיה? **התוספות בסוגייתנו (ד"ה שנת) מסיקים** שדריוש שהוא כורש המדובר בסוגייתנו הוא בנה של אסתר המלכה. **לפי דברי תוספות לכאורה** בכל מקרה צריך למנות לו מניסן מכיון שנפסק להלכה שגוי שבא על אשה יהודיה הילד יהודי (יבמות דף מה ע"ב, ורמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק טו, הלכה ג). **רבי אברהם צבי אייזנשטאט ב'פתחי תשובה' (אבן העזר סימן ד, ס"ק א) הביא את דעת ה'יערות דבש'** שהילד יהודי כשר רק לאחר שיעבור גיור. **וכן הביא רבי אפרים אשרי בשו"ת ממעמקים (סימן כה)** מחלוקת גדולה באחרונים בענין. **רבי יצחק שמלקיש בשו"ת בית יצחק (אבן העזר סימן כט, אות ח) הוכיח מסוגייתנו** את שיטת מהרי"ט אלגזי (בכורות דף מ"ז) הסובר שגוי שבא על יהודיה: אם הילד גדל כיהודי, הוא נחשב ליהודי, ואם גדל כגוי נחשב כגוי. **משום שבסוגייתנו** מתואר שכורש שהוא בנה של אסתר, ובכל זאת אינו נחשב ישראל מכיון שלא גדל כיהודי, אלא כפרסי. הוא מסביר שהסברא לכך היא שמכיון שאביו גוי, התורה נתנה לו זכות להיות יהודי רק אם הדבר לטובתו ואז אינו צריך גיור, אך אם אינו נוהג כיהודי, אין הדבר לטובתו ואינו יהודי (כאמור לעיל שיטה זו אינה נוהגת להלכה).

מבט נוסף

לישראל יש כח מעולם הבא ולאומות מהעולם הזה

רבי יעקב רישר (עיון יעקב) מבאר שישראל שייכים לעולם הבא בזכות התורה. ליציאת מצרים זכו ישראל בשביל לקבל תורה, כמו שכתוב (שמות ג, יב): "בהוציאך את העם ממצרים, תעבדון את האלוקים על ההר הזה" ולכן ישראל שיצאו ממצרים על מנת לקבל תורה מונים מיציאת מצרים מניסן. אומות העולם לעומת זאת מונים מתשרי מכיון שהם שייכים לעולם הזה ומונים לבריאת העולם שנברא בתשרי (כשיטת רבי אליעזר). חסידי אומות העולם זוכים לעולם הבא, ולכן הם שייכים לניסן, לכן מלך של האומות הנוהג באופן כשר ומעשיו טובים, הוא זוכה בזכות דומה לעם ישראל ואצלו ראש השנה הוא בניסן.